

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

(Представлено д.е.н., доц. Барановою В.Г.)

Надається визначення поняття «фінансовий ризик суб'єкта господарювання». Підкреслюється роль страхування в економічному захисті та стабільному розвитку суб'єкта господарювання. Аналізується проблема відсутності необхідного законодавчого регулювання та нормативного забезпечення страхування фінансових ризиків в Україні. Наводяться види фінансових ризиків, що можуть бути застраховані. Розглядається їх сутність та роль страхування. Надається порівняльна характеристика основних видів програм страхування фінансових ризиків, що представлені в Україні. Значна увага приділяється аналізу страхування у структурі страхового ринку України. Автором розраховано основні показники, що характеризують сучасний стан даного сегмента страхового ринку. Виявлено тенденції розвитку вітчизняного ринку страхування фінансових ризиків. На основі проведеного дослідження виділено основні проблеми, що перешкоджають гармонійному розвитку аналізованого сегмента страхового ринку України. Пропонуються шляхи розв'язання існуючих проблем.

Ключові слова: фінансовий ризик; страхування фінансових ризиків; страховий ринок України.

Постановка проблеми. Фінансова діяльність будь-яких суб'єктів господарювання постійно піддається впливу багатьох ризиків, що негативно позначаються на результатах їх діяльності. Фінансові ризики виникли разом із появою грошового обігу і відносин «позичальник–кредитор». З розвитком фінансових відносин коло ризиків постійно розширюється, тож мета ефективного управління ризиками є надзвичайно гострою сьогодні як для учасників фінансового ринку, так і для інших суб'єктів господарювання. Одним зі шляхів досягнення зазначеної вище мети є страхування фінансових ризиків.

Збільшення дії фінансових ризиків на підсумки фінансової діяльності вітчизняних підприємств пов'язано з нестабільною економічною ситуацією в країні і кон'юнктурою фінансового ринку. Через обслуговування різних видів ризиків фінансового характеру з'явилась необхідність формування так званої сфери фінансового страхування.

Необхідно зауважити, що попри виняткову необхідність дослідження всіх сфер виникнення ризиків, деякі з них є більш проблемними та суперечливими. Так однією з таких є група фінансових ризиків. Важливість акцентування уваги саме на цій групі зумовлена кількома причинами: по-перше, фінансові ризики досить тісно пов'язані з результативністю діяльності суб'єктів господарювання та є індикатором ефективності їх системи управління, а по-друге, дана сфера є найменш дослідженою, що зумовлює існування значної кількості підходів до класифікації фінансових ризиків, які, у свою чергу, спричиняють посилення невизначеності в даному напрямку. Також проблема загострюється через розвиток та постійну модифікацію фінансової системи, нестабільність фінансового ринку та різний прояв фінансових ризиків [6, с. 173].

Наявність зазначених вище проблем доповнюється недостатньою поінформованістю населення про позитивні аспекти страхування фінансових ризиків, невисоким рівнем довіри суб'єктів господарювання до страхових компаній [6, с. 188], а також тим, що воно часто пов'язане з тіншовими схемами і застосуванням у псевдоопераціях [7].

Всі зазначені проблеми потребують вирішення, адже вони перешкоджають гармонійному розвитку даного сегмента страхування.

Аналіз результатів останніх досліджень та публікацій. Питання, що стосуються окремих теоретичних та практичних аспектів стану страхування фінансових ризиків в Україні, розглядаються в роботах багатьох вітчизняних науковців, серед яких: В.Г. Бабенко, В.В. Вітлінський, Н.М. Внукова, О.С. Журавка, Н.В. Лисенкова, М.С. Клапків, О.В. Козьменко, О.В. Тимошенко та інші.

Проте не знайшло відображення питання щодо впорядкування правил, умов та видів страхування фінансових ризиків між різними страховиками в Україні, порівняно зі світом.

Метою дослідження є аналіз певних аспектів страхування фінансових ризиків як одного з сегментів страхового ринку та існуючих проблем у даній сфері страхування.

Викладення основного матеріалу дослідження. Фінансові ризики постійно супроводжують діяльність будь-якого суб'єкта господарювання. Відсутність належного управління даними ризиками може негативно позначитись на його фінансовому стані або призвести навіть до банкрутства.

Страхування фінансових ризиків належить до його ризикових видів, що характеризуються ймовірністю недоотримання фінансових ресурсів під час провадження господарської діяльності.

Для вітчизняної науки та практики питання страхування фінансових ризиків є дискусійним та невирішеним. Це пов'язано з відсутністю механізму регулювання цього питання певних положень на державному рівні. Адже не існує чіткого визначення ані поняття «фінансовий ризик суб'єкта господарювання», ані єдиної класифікації цих ризиків, ані їх переліку. Такі прогалини у законодавчому полі, як неузгодженість постійно спричинюють наукові дискусії та проблемні ситуації на практиці.

У широкому значенні фінансові ризики – це ризики, що характеризуються ймовірністю втрат (недоотримання) фінансових ресурсів (грошових коштів) у підприємницькій діяльності. У цьому значенні поняття «фінансовий ризик» тотожне поняттю «комерційний (підприємницький) ризик», що містить цілий комплекс різних ризиків: майнових, виробничих, торговельних тощо. Поняття «фінансовий ризик» також використовується у більш вузькому значенні як частина комерційних ризиків, пов'язана з ймовірністю фінансових втрат внаслідок операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах [4].

Нижче наведено ще декілька визначень даного поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи щодо визначення сутності поняття «фінансовий ризик»

Автор	Фінансовий ризик – це ...
Н.М. Внукова, В.І. Успенко, Л. В. Временко	ризик, викликаний невизначеністю природних, людських та економічних факторів, що за несприятливих умов можуть призвести до збитків у господарсько-фінансовій діяльності [8]
І.А. Бланк	результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при ймовірності понесення економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації [1, с. 20]
О.Д. Вовчак	ризик, що впливає з фінансових угод або фінансової діяльності, коли як товари виступають валюта, цінні папери, грошові кошти [2]
М.С. Клапків	частина комерційних ризиків, пов'язана з ймовірністю фінансових втрат унаслідок операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах [5]
А.С. Шапкін, В.А. Шапкін	спекулятивні ризики, для яких можливий як позитивний, так і негативний результат [10, с. 165]

Отже, зазначимо, що існує дві дещо відмінні точки зору науковців на питання сутності поняття «фінансовий ризик». Так Н.М. Внукова, В.І. Успенко, Л.В. Временко, І.А. Бланк, А.С. Шапкін та А.В. Шапкін розглядають дане поняття в широкому розумінні, тобто як ймовірність фінансових втрат у результаті реалізації несприятливої події у процесі господарської діяльності, але такий підхід не вказує на специфіку фінансових ризиків. Під таку дефініцію підпадає досить широкий спектр різноманітних ризиків, оскільки майже аналогічно на сучасному етапі визначають, з економічної точки зору, безпосередньо саму категорію «ризик». У той самий час, зазначимо, фінансові відносини є лише відокремленою частиною економічних відносин, тому не можна ототожнювати ризики, що виникають у процесі їх реалізації, оскільки вони мають різний характер та масштаб.

Більш конкретне тлумачення надано такими авторами, як О.Д. Вовчак та М.С. Клапків, які підійшли до трактування фінансового ризику з урахуванням специфіки фінансових відносин та сфери діяльності, яким дана група ризиків притаманна. Такий підхід є виваженим та адекватним, оскільки конкретизує поняття і дає можливість чітко сформулювати спектр ризиків аналізованої групи. Таким чином, під фінансовим ризиком суб'єкта господарювання слід розуміти ймовірність відхилення фактичного значення доходу від очікуваної величини під час проведення будь-яких операцій у фінансово-кредитній і

біржовій діяльності, здійснення операцій з фондовими цінностями, тобто ризик, що впливає з природи цих операцій. До фінансових ризиків також належить ризик настання непрямого (побічного) фінансового збитку (неотримання чи недоодержання прибутку) у результаті настання страхової події — зупинки виробництва (торгівлі) через втрату, ушкодження застрахованого майна. Цей ризик загрожує, насамперед, виробничим підприємствам [9].

Страховання фінансових ризиків регулюється статтею 6 чинного Закону України «Про страхування» від 7.03.1996 № 85/96-ВР, при цьому жодного визначення і класифікації фінансових ризиків у чинному законодавстві не надається. У даній статті зазначаються добровільні види страхування, де фінансові ризики присутні у декількох окремих видах страхування: 16) страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту); 17) страхування інвестицій; 20) страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій; 18) страхування фінансових ризиків. Із зазначеного вище складається враження, що лише ризики, які належать до «страхування фінансових ризиків», мають фінансовий характер.

Деякі страховики до фінансових ризиків відносять: невиконання або виконання не в повному обсязі грошових зобов'язань за договором (контрактом) за фактично отриманий товар, надані послуги, виконані роботи внаслідок випадкових подій; невиконання або виконання не в повному обсязі договірних зобов'язань за договорами (контрактами) з виконання робіт, надання послуг, поставки товарів внаслідок випадкових подій; невиконання зобов'язань майнового характеру (передача майна, виконання робіт, надання послуг тощо); неотримання прибутку в процесі здійснення фінансової, господарської або іншої діяльності за договорами (контрактами); неможливість компенсувати заборгованість за кредитом у зв'язку з недостатністю сум, отриманих від реалізації предмета застави, наданого у забезпечення платіжних зобов'язань, або неможливістю реалізації предмета застави тощо; неповернення авансового платежу на умовах, передбачених договором (контрактом); визнання у судовому порядку договору (контракту) недійсним [3]. Чітке визначення фінансових ризиків має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення. Оскільки чіткість у розумінні необхідна самим страховикам, які пропонують страховий захист суб'єктам підприємництва. Чітке окреслення кола фінансових ризиків допоможе покращанню надання страхових послуг, а також збільшенню охоплення страхового поля.

Страховання фінансових ризиків є сукупністю видів страхування, які передбачають обов'язки страховика за страховими виплатами у розмірі повної чи часткової компенсації втрати доходів (додаткових витрат), викликаних такими подіями: зупинка виробництва або скорочення обсягу виробництва в результаті обговорених подій; втрата роботи; непередбачені витрати; невиконання договірних зобов'язань контрагентом застрахованої особи, що є кредитором згідно з угодою, інші події.

Фінансові ризики є одними з основних видів підприємницьких ризиків і утворюють особливу категорію ризиків, яким притаманні визначені ознаки і властивості. Облік цих ризиків, докладний аналіз і створення ефективної системи управління дозволяють уникнути деяких негативних наслідків для суб'єктів господарювання [3].

На думку О.В. Козьменко, до фінансових ризиків, які можуть бути застраховані, належать такі групи: кредитні ризики, фінансово-інвестиційні ризики, ризики біржової діяльності [6, с. 178]. Проте в Звіті Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, окремо надаються дані зі страхування фінансових ризиків та страхування кредитів. Отже, контролюючий орган, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, розмежує ці два різновиди ризиків.

У світовій практиці страхування фінансових ризиків є досить поширеним, проте в Україні ще не має такого попиту, як у розвинутих країнах. Слід зазначити, що сьогодні кожна серйозна страхова компанія намагається отримати ліцензію на страхування фінансових ризиків. Проте ще 10 років тому таке страхування пропонувала незначна кількість страховиків. Існувала думка, що такі ризики неможливо застрахувати.

Однак у наш час багато страхових компаній серед своїх страхових продуктів пропонують різновиди страхування фінансових ризиків (табл. 2) [4].

Таблиця 2

Основні види програм страхування фінансових ризиків

Назва	Зміст ризику	Страхова сума в розмірі
Страховання ризику невиконання умов тендерної документації	Ризик невиконання страхувальником вимог документації конкурсних торгів (відкликання або заміна пропозиції конкурсних торгів страхувальником після закінчення строку її подання; непідписання страхувальником, що став переможцем торгів,	Тендерного забезпечення за відповідним лотом

	договору про закупівлю)	
Страховання ризиків цінних паперів	Невиконання чи неналежне виконання (відмова від виконання) зобов'язання, посвідченого цінним папером, особою, що його випустила (видала), та особою, що його індосувала; неотримання або недоотримання страхувальником доходів від розміщення коштів у цінних паперах; втрата вкладень у цінні папери (акції, сертифікати тощо) та гарантованих доходів з них	Суми доходів від цінних паперів та їх розміщення
Страховання ризику неплатежу	Невиконання чи неналежне виконання платіжних зобов'язань перед страхувальником щодо сплати виконаних ним робіт, поставлених товарів або наданих послуг згідно з договором	Вартості поставлених товарів, виконаних робіт або наданих послуг
Страховання втрати прибутку	Зменшення прибутку внаслідок перерв у виробництві, зумовлених страховими випадками, передбаченими в основному договорі страхування майна	Запланованого прибутку
Страховання інвестиційного ризику	Неотримання або отримання в меншому розмірі, ніж це передбачено проектом, прибутку від інвестування коштів внаслідок: невиконання запланованих робіт; помилок в експертній оцінці проекту	Проектної (запланованої) величини інвестиційного доходу
Страховання ризику неповернення кредиту	Невиконання кредитних зобов'язань позичальника згідно з укладеним договором щодо повернення отриманого кредиту та відсотків	Величини кредиту та/або відсотків

Джерело: складено автором на основі [4]

У структурі страхового ринку України частка чистих страхових премій страхування фінансових ризиків у роки фінансово-економічної кризи зменшувалася і дорівнювала 7 % від загальної суми всіх таких премій у 2009 р. (табл. 3). При цьому частка чистих страхових виплат зростала (26 % від загальної суми всіх зазначених виплат 2009 р.), що пояснюється збільшенням настання страхових випадків та зменшенням надходжень страхових платежів під час кризового стану економіки. В 2013 р. ці показники склали 11 % і майже 2 % відповідно.

Таблиця 3

Частка страхування фінансових ризиків у структурі страхового ринку України у 2008–2013 рр.

Рік	Частка чистих страхових премій, %	Частка чистих страхових виплат, %
2008	8,73	22,33
2009	7,15	26,05
2010	5,67	33,29
2011	11,18	17,05
2012	9,03	8,81
2013	11,14	1,96

Джерело: складено автором на основі даних офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Однією з найбільш інформативних характеристик страхування фінансових ризиків є рівень страхових виплат. Так на основі даних таблиці 4 можна побачити, що рівень чистих страхових виплат зростав з 2008 р., а у 2010 р. досяг максимуму 259,24 %. У цей період даний вид страхування був надзвичайно збитковим через наслідки економічної кризи. Після цього спостерігається поступове зменшення цього показника до 3,72 % у 2013 р. за рахунок значного збільшення чистих страхових премій і зменшення чистих страхових виплат.

Таблиця 4

Динаміка розвитку страхування фінансових ризиків в Україні у 2008–2013 рр.

Рік	Страхові премії,	Страхові виплати, млн.	Рівень страхових
-----	------------------	------------------------	------------------

	млн. грн.		грн.		виплат, %	
	валові	чисті	валові	чисті	валові	чисті
2008	3 705,50	1 395,60	1 611,80	1 461,70	43,50	104,74
2009	2 488,40	905,10	2 115,10	1 577,90	85,00	174,33
2010	2 894,30	755,70	2 042,50	1 959,10	70,57	259,24
2011	2 856,50	2 008,30	827,60	801,10	28,97	39,89
2012	1 939,40	1 830,10	565,40	438,00	29,15	23,93
2013	3 857,60	2 401,30	119,30	89,30	3,09%	3,72

Джерело: складено автором на основі даних офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Висновки. Проаналізувавши нормативні, теоретичні та практичні аспекти страхування фінансових ризиків, можна виокремити такі існуючі проблеми в даному сегменті страхового ринку в Україні:

– недосконалість законодавчо-нормативного регулювання питань щодо страхування фінансових ризиків в Україні;

– відсутність чіткої класифікації та виділення ключових аспектів даного виду страхування;

– відсутність ґрунтовних теоретичних досліджень щодо питання сутності та природи поняття «фінансовий ризик» та класифікації і складу цієї групи ризиків.

Зазначені вище проблеми потребують вирішення, адже їх існування уповільнює розвиток цієї сфери страхового ринку в нашій державі.

Розв'язання існуючих проблем можливе завдяки створенню відповідної законодавчо-нормативної бази та забезпеченню державної підтримки даного сектору; стимулюванню наукових досліджень у напрямку страхування фінансових ризиків та їх оприлюдненню; популяризації цього виду страхових послуг тощо.

Список використаної літератури:

1. *Бланк И.А.* Управление финансовыми рисками / *И.А. Бланк.* – К. : Ника-Центр, 2005. – Вып. 12. – 600 с.
2. *Вовчак О.Д.* Страхова справа : підручник / *О.Д. Вовчак.* – К. : Знання, 2011. – 391 с.
3. Добровільне страхування фінансових ризиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.atlantask.com.ua/produkty/>.
4. *Журавка О.С.* Проблемні аспекти страхування фінансових ризиків в Україні / *О.С. Журавка* // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – Т. 20. – С. 16–24.
5. *Клатків М.С.* Страхування фінансових ризиків : монографія / *М.С. Клатків.* – Тернопіль : Економічна думка ; Карт-бланш, 2002. – 570 с.
6. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / *О.В. Козьменко, С.М. Козьменко, Т.А. Васильєва* та ін. ; кер. авт. проекту д.е.н., проф. *О.В. Козьменко.* – Суми : Університетська книга, 2012. – 315 с.
7. Страхование финансовых рисков: законные механизмы и теневые схемы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fatra.com.ua/vse-o-strahovke/pro-strahovanie-finansov/52-strahovanie-finansovyh-riskov-zakonnye-mehanizmy-i-tenevye-shemy.html>.
8. Страхування: теорія та практика : навч.-метод. посібник / *Н.М. Внукова, В.І. Успенко, Л.В. Временко* та ін. ; за заг. ред. проф. *Н.М. Внукової.* – Х. : Бурун Книга, 2004. – 376 с.
9. Фінансові ризики і їхнє страхування // Форіншурер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/05/03/02/1720>.
10. *Шапкин А.С.* Теория риска и моделирование рискованных ситуаций : учебник / *А.С. Шапкин, В.А. Шапкин.* – М. : «Дашков и Ко», 2006. – 880 с.

ВАНІНА Дарія Артурівна – аспірант Одеського національного економічного університету.

Наукові інтереси:

– фінансові ризики страхових організацій;

– ризик-менеджмент;

– управління фінансовими ризиками.

Тел.: (097)869–18–27.

E-mail: vanina_da@mail.ru.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2015.